

Ορθόδοξη θεολογία και τουρκοκρατούμενος Ελληνισμός

/ [Πεμπτούσία](#)

Στα μέσα Νοεμβρίου του 1912 και ενώ τα παράθυρα των σπιτιών της Κωνσταντινουπόλεως έτριζαν και το έδαφος σειόταν κάτω από τα πόδια των κατοίκων της από τις ομοβροντίες των βαρέων όπλων των Βουλγάρων, οι οποίοι βρίσκονταν πλέον σε απόσταση αναπνοής από τη Βασιλεύουσα απειλώντας να την κυριεύσουν, η έξαρση της πατριωτικής παραζάλης των Ελλήνων-Ρωμιών της Πόλης εκφράστηκε με τα εξής συγκλονιστικά λόγια του τότε Οικουμενικού Πατριάρχου Ιωακείμ Γ΄:

Η Οθωμανική αυτοκρατορία είναι «μια δύναμη ξένη προς τη φυλή μου, τη θρησκεία μου, το έθνος μου. Εκπροσωπώ μια ιδέα. Και αυτό είναι που δίνει μέσα στην υλική αδυναμία μου απροσμέτρητη δύναμη. Η αρετή της ιδέας αργά ή γρήγορα θα αναδειχθεί νικηφόρα επί της βαρβαρότητας του fait accompli... τίποτε δεν θα σταθεί ικανό να θριαμβεύσει επ' αυτής της ιδέας. Είναι ζωντανή, είναι αθάνατη. Είναι αυτή που μας κράτησε στη ζωή επί τέσσερις αιώνες».

Μπορεί ο Πατριάρχης να μην εκφράστηκε με τον πλέον πρόσφορο τρόπο: Δεν ήταν απλώς μια ιδέα έστω αθάνατη, ούτε ένα ιδανικό έστω υψηλό, αυτό που κράτησε όρθιο στα πόδια του το γένος μας επί τέσσερις αιώνες: Ήταν πολύ περισσότερο το μυστήριο της Εκκλησίας, η μέθεξη στο μυστήριο του σταυρού και της αναστάσεως του Ήγαπημένου, που εν αγίω Πνεύματι μας προσλαμβάνει στο σώμα και τη ζωή Του για να μας μεταμορφώσει κατά πρόληψη του εσχατολογικού δοξασμού των τέκνων του Θεού· αυτή ήταν η ζείδωρη πηγή του ελέους και της δυνάμεως που «έν ασθενεία τελειούται» και προκάλεσε το θαύμα της επιβίωσης. Όμως ο Ιωακείμ Γ΄ φθόγγισε τα καίρια όταν αρνήθηκε να αναγνωρίσει την «βαρβαρότητα των τετελεσμένων», δηλ. όταν με αυθεντία προφήτη ξεσκέπασε την κακοήθεια των ισχυρών της ιστορίας και αντέταξε σε αυτήν, σα νέος Μακρυγιάννης, τη οριστική κατίσχυση της υλικής αδυναμίας, που σαν μικρή «ζύμη όλον τὸ φύραμα ζυμοῖ». Ο Πατριάρχης - σαν να προανήγγελλε τον Β. Μπένγιαμιν - δεν αναγνώριζε στον νικητή το δικαίωμα να γράψει την ιστορία· όσο η βαρβαρότητα των τετελεσμένων υφίσταται, πάντα θα υπάρχει χώρος για ένα υστερόγραφο στην Ιστορία...

Πριν από ενάμιση χρόνο μιλώντας στην παρουσίαση του προηγούμενου βιβλίου μου είχα προαναγγείλει την δημοσίευση του πονήματος που παρουσιάζεται στην αποψινή μας σύναξη από τον σεπτό ποιμενάρχη μας, τον Σεβ. Μητροπολίτη Πατρών κ. Χρυσόστομο και τον αγαπητό φίλο Χαρίτωνα Καρανάσιο. Είχα τότε κάνει λόγο για την δημιουργία ενός συγγραφικού δίπτυχου που θα ενσωμάτωνε μια δοκιμή και εν ταυτώ ένα κάλεσμα αυτογνωσίας. Φιλοδοξία μου ήταν και παραμένει το δίπτυχο αυτό να λειτουργήσει ως ένα ερέθισμα αναψηλάφησης της πνευματικής μας ιδιοπροσωπίας στα όρια δύο κόσμων, της ηγεμονευόμενης πια από τη Γερμανία Ευρώπης και του ανανεωμένου στη βάση της τουρκοϊσλαμικής σύνθεσης νεοοθωμανικού ηγεμονισμού, οι οποίοι εκ νέου συναντιούνται στην ελλαδική εσχατιά της Ευρασιατικής ηπείρου, αναβιώνοντας τις συνθήκες της ιστορικής περικύκλωσης εκ δυσμών και εξ ανατολών, που από τον 11^ο αιώνα έχει εξαναγκάσει τον ιστορικό λαό μας σε ένα διμέτωπο αγώνα επιβίωσης.

Τις πνευματικές συντεταγμένες του αγώνα αυτού εξετάζω σε δύο ερευνητικές φάσεις. Το προηγούμενο βιβλίο, που παρουσιάστηκε τότε από τον Σεβ. Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεο, τεκμηρίωνε την ερευνητική φάση που αφορά την εκ δυσμών πρόκληση υπό τη μορφή της αλλοτρίωσης της εκκλησιαστικής πίστης και ζωής, της ραχοκοκαλιάς της Ρωμιούσνης. Στην νέα

συγγραφική απόπειρα, την οποία και αφιερώνω στον άγιο Ναυπάκτου ως ένδειξη αγάπης και ευγνωμοσύνης για την αμέριστη πνευματική επικουρία του, φιλοδοξώ να ψηλαφήσω την πνευματική διάσταση της εξ ανατολών πρόκλησης: Πρόκειται για μια σειρά μελετημάτων με θέμα την ελληνική θεολογική σκέψη και εκκλησιαστική ζωή στην Τουρκοκρατία, διήκουσα εννοιακή παράμετρος των οποίων είναι ή άλλοτε έκδηλη και άλλοτε υπόρρητη πάλη για την διάσωση της πνευματικής αλλά και υλικής υποστάσεως του γένους, η οποία διεξήχθη σε δύο μέτωπα: αφ' ενός έναντι του κινδύνου της πλήρους θρησκευτικής αφομοίωσης από τη θρησκεία του εξ ανατολών κατακτητή, και αφ' ετέρου έναντι της απειλής αλλοίωσης του ορθόδοξου φρονήματος που εκπροσωπούσε ο δυτικός παράγων. Με τον τρόπο αυτό φρονώ ότι αποτυπώνεται μέσα από την ειδική οπτική γωνία της μελέτης του θεολογικού στοχασμού το πνευματικό στίγμα της σοβούσας εδώ και 1000 περίπου χρόνια στρατηγικής περικύκλωσης του Ελληνισμού.

Μετά την εμπειριστατωμένη παρουσίαση του βιβλίου από το σεπτό ποιμενάρχη μας, άγιο Πατρών, και τον εκλεκτό ερευνητή του πρώτου επιστημονικού-ερευνητικού Ιδρύματος της χώρας, περιορίζομαι σε ένα σύντομο σχόλιο αναφορικά με τον πνευματικό και ιδεολογικό πλαίσιο του πονήματός μου.

Ο τίτλος του βιβλίου «Ορθόδοξη θεολογία και τουρκοκρατούμενος Ελληνισμός», θα έλεγε κανείς αναλαμβάνοντας τον ρόλο ενός agent provocateur, αποτελείται από δύο εξαιρετικά «αμφισβητούμενους» όρους, στο μέτρο που ευθέως αντιστρατεύονται την δεσπόζουσα στις μέρες μας «θρησκεία» της «πολιτικής

ορθότητας» (political correct): Ορθόδοξη θεολογία αφ' ενός, τουρκοκρατούμενος Ελληνισμός αφ' ετέρου.

Και αν με ρωτήσετε τι το μεμπτόν θα εύρισκαν στους όρους οι μισιονάριοι της εν λόγω θρησκείας, θα σας απαντούσα θυμίζοντάς σας το κοινό υπόβαθρο της μεταμοντέρνας διανόησης: την αίρεση του ουδετερισμού με το σιαμαίο αδελφάκι του, την ομογενοποίηση του ισοπεδωτικού μέσου όρου. Στην μεταμοντέρνα παγκοσμιοποιητική χοάνη η ορθόδοξη θεολογία ενοχλεί, γιατί προτάσσει το μυστήριο της σαρκωμένης Αλήθειας έναντι της άσαρκης αγαπολογίας που προπαγανδίζεται εσχάτως ως ο μόνος, υποτίθεται, δρόμος για την επανεύρεση της εκκλησιαστικής ενότητας σε παγκόσμιο επίπεδο.

Αν όμως στη θεολογία, ευτυχώς ακόμα στην Ελλάδα, αντιστεκόμαστε στις σειρήνες του κοσμοπολιτικού πανθηρσκειακού ισοπεδωτισμού, η μεταμοντέρνα θέαση έχει ήδη γίνει καθεστώς στην επιστήμη της Ιστορίας: Έτσι αμφισβητείται σθεναρά η δυνατότητα τόσο του επίθετου «τουρκοκρατούμενος» όσο και του ουσιαστικού «Ελληνισμός» να λειτουργήσουν ως επιστημονικά εργαλεία περιγραφής, ανάλυσης και κατανόησης μιας συγκεκριμένης περιόδου της ιστορίας του λαού μας. Με δυο λόγια, αφ' ενός καταβάλλονται σύντονες προσπάθειες εξωραϊσμού του Οθωμανικού πολυεθνικού μορφώματος και αφ' ετέρου ένα μεγάλο μέρος των κατ' επάγγελμα ιστορικών της χώρας αρνείται διαρρήδη την ύπαρξη ελληνικής εθνότητας προς του 1800 ή έστω (μας κάνουν ένα σκόντο) πρό του 1770!

Ας δούμε πρώτα-πρώτα την Τουρκοκρατία. Σύμφωνα λοιπόν με τους οπαδούς του μεταμοντέρνου αναθεωρητισμού της ιστοριογραφίας μας είμαστε μάλλον αθεράπευτα προσκολλημένοι σε παρωχημένα στερεότυπα του ρομαντικού παρελθόντος, όταν αναφερόμαστε στις ανισότητες που επικρατούσαν μεταξύ Χριστιανών και μουσουλμάνων στην αυτοκρατορία των Οσμανλιδών. Ακόμα και το διαβόητο παιδομάζωμα φωτίζεται αίφνης από μια άλλη οπτική γωνία για να προβληθεί ως ένας μάλλον συγγνωστός για την εποχή τρόπος κοινωνικής ανάδειξης και επαγγελματικής σταδιοδρόμησης νεαρών παιδιών των ραγιάδων -ναι, τέτοιοι ισχυρισμοί τείνουν να γίνουν της μόδας- Για τον κρυπτοχριστιανισμό βέβαια δεν έχει ακόμα καθιερωθεί ανάμεσα στους μεταμοντέρνους αναθεωρητικούς ενιαία πλατφόρμα εξωραϊσμού του· επιτρέπω μολαταύτα στον εαυτό μου να εικάσει ότι ίσως διαφημισθεί προσεχώς ως ένας πρωτότυπος τρόπος βίωσης πολλαπλών θρησκευτικών ταυτοτήτων που προφυλάσσει από την ανία. Στο ίδιο πλαίσιο εγγράφεται η συστηματική προσπάθεια αναθεώρησης του σχετικού λεξιλογίου και η αποκάθαρσή του από οτιδήποτε δύναται να παραπέμπει σ' αυτό που αποκαλείται εθνοκεντρική προσέγγιση της ιστορίας: Έτσι σε επιστημονικές

μελέτες επιχειρείται η αντικατάσταση του όρου «Τουρκοκρατία» ή ακόμα και του σχετικά ουδέτερου «οθωμανική κυριαρχία» από όρους προφανώς πολιτικά ουδέτερους και άρα ορθότερους, όπως «οθωμανική περίοδος» ή «οθωμανική εποχή».

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην υποβάθμιση των αντιτουρκικών κινημάτων, που δεν είναι ανάγκη να έχει διαβάσει κανείς το περισπούδαστο πόνημα του Κ. Σάθα, *Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα*, για να γνωρίζει ότι ξεσπούν και από τις απαρχές κόλας της δουλείας και μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τους ξένους και κυρίως Τούρκους αναθεωρητιστές, τα κινήματα αυτά δεν συνιστούσαν αμφισβήτηση της πολιτικής κυριαρχίας των Οθωμανών αλλά εκπήγαζαν από κοινωνικοοικονομικού χαρακτήρα στρεβλώσεις που αφορούσαν τόσο τους Χριστιανούς όσο και τους Μουσουλμάνους!

Όμως και οι δικοί μας μεταμοντέρνοι κήρυκες του εθνοαποδομητικού αναθεωρητισμού καλωσορίζουν κάθε προσπάθεια άμβλυσης των γωνιώσεων της ιστορικής αφήγησης, εγκολπώνονται κάθε εγχείρημα αναβαπτίσεως της Οθωμανικής κατάκτησης και κυριαρχίας στην κολυμβήθρα του ουδετεριστικού Σιλωάμ. Μάλιστα κάποιοι εξ αυτών δεν μασούν τα λόγια τους ούτε για τα προσχήματα:

Σε άρθρο της σε μεγάλη εφημερίδα των Αθηνών, στις 10 και 28 /12 /2000, μια Ιστορικός αποκαλεί «Έλληνες» (εντός εισαγωγικών) τους Έλληνες ως το 1800, γιατί - σύμφωνα με τη θεωρία - πιστεύει ότι ως τότε δεν αισθάνονταν τον οθωμανικό ζυγό και, ως εκ τούτου, «δεν είχαν συνείδηση της ύπαρξής τους ως έθνους». Ομοίως, μεγαλόσχημος «ιστορικός» του ΕΚΠΑ θα αποφανθεί βαθυστοχάστως σε άλλη μεγάλης κυκλοφορίας εφημερίδα, ότι πριν από το 1800 δεν υπήρχαν Έλληνες στην Κύπρο. Το ενοχλητικό αυτό είδος, «έτώσιον ἄχθος ἄρούρης» προφανώς για τον «ιστορικό» μας, εμφανίστηκε αργότερα, όταν ενεφύσησαν (ποιοι άραγε;) στον τοπικό πληθυσμό ελληνική συνείδηση.

Το ότι σε μία δημοκρατική και φιλελεύθερη κοινωνία υπάρχουν ιστορικοί που διατυπώνουν τέτοιους ισχυρισμούς ωσάν να πρόκειται για θέσφατους χρησμούς μιας αλάθητης επιστημονικής πύθιας, δεν εκπλήσσει - ο καθένας μπορεί ελεύθερα να εκτίθεται θεατρίζοντας την αμορφωσιά και σε κάθε περίπτωση την προκατάληψή του. Εκείνο που εκπλήσσει - και εκπλήσσει οδυνηρά - είναι η αίσθηση που αΐφνης επιβεβαιώνει σε διαδικτυακή του συνέντευξη ο ομότ. Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας του ΕΚΠΑ Μικρογιαννάκης. Σύμφωνα με λοιπόν με διαβεβαιώσεις του, τα τελευταία χρόνια παρήχθησαν- κατά τρόπο που αντέβαινε στους σχετικούς εσωτερικούς κανονισμούς των Παν/μίων μας- κυριολεκτικά στρατιές διδακτόρων της Ιστορίας, που μαθήτευσαν δίπλα σε μέντορες τους εθνομηδενιστικού αφηγήματος.

Είναι περιττό να εξηγήσω εδώ ότι το αναθεωρητικό εγχείρημα, στο βαθμό που αμβλύνει τις αντιθέσεις και συγκαλύπτει τις καταπιεστικές δομές, λειτουργεί υπόρρητα αλλά δραστικά υπέρ του εκάστοτε ισχυρού. Ενώ υποτίθεται ότι αποδομεί τους μύδους της παραδοσιακής εθνοκεντρικής ή «εθνικιστικής» αφήγησης, στην ουσία οικοδομεί το δικό του θεωρησιοκρατικό μύθο, που αποβαίνει τελικά μια ιδιόμορφη απολογητική υπέρ των κρατούντων: Η ουδετεριστική ανάγνωση της ιστορίας συμβάλλει, συνειδητά ή ασυνείδητα, στην εξιλέωση του θύτη· η υποβάθμιση της κεφαλαιώδους σπουδαιότητας των εθνικών διακρίσεων και - ειδικά στην περίπτωσή μας - η απόρριψη της ιστορικής συνέχειας του Ελληνισμού όχι μόνον στην ρητορικά στυλιζαρισμένη εκδοχή των Παπαρρηγόπουλου-Ζαμπέλιου αλλά ακόμα και σε αυτήν του μαρξιστή Σβορώνου προς χάρη ενός θεωρητικού αιτήματος υφασμένου μονομερώς στο στημόνι της εθνογενετικής θεωρίας του Μπ. Άντερσον (που σε καμμία περίπτωση δεν είναι ούτε η μόνη ούτε η κρατούσα παγκοσμίως), εκτυλίσσεται εν τέλει σε αντιστικτική φορά προς τον πολιτικοοικονομικό νεοϊμπεριαλισμό των ισχυρών εθνών και άρα εκ του αποτελέσματος υποβοηθά ιδεολογικώς την ουσιαστική επιβολή του.

Χωρίς περιστροφές: ο αναθεωρητικός εθνοαποδομισμός του τύπου: «δεν υπήρχαν Έλληνες προ του 1800, του 1770 ή δεν ξέρω κι εγώ πότε» δεν απηχεί απλώς μια

επιστημονικοφανή μιζέρια μικροαστών που ψωμίζονται διακινώντας θεωρίες περί διαμόρφωσης της ελληνικής εθνότητας σε εποχή μεταγενέστερη ακόμη και από αυτή των Αμερικανών αγελαδάρηδων τύπου Τζων Γουέιν· πολύ περισσότερο μοιάζει να σιγοντάρει την ιμπεριαλιστική στρατηγική ισχυρών εθνών της Δύσης, με πρώτους ανάμεσά τους του Αγγλοσάξωνες· αποκαλύπτει συνεπώς τη βαθιά και, θα τολμούσα να πω, ύποπτη αντιφατικότητα του: Ο αριστερογενής μεταμοντερνισμός έρχεται τελικώς να κυρώσει την κακοήθεια της ιστορίας εναντίον της οποίας με αυταπάρνηση αγωνίστηκε κάποτε η Αριστερά. Με μια κουβέντα ισοδυναμεί με απροκάλυπτη δικαίωση της «βαρβαρότητας του fait accompli», που μας είπε ο Πατριάρχης Ιωακείμ Γ΄.

Εις πείσμα των καιρών και των νέων αφηγήσεων η αλήθεια εντούτοις αναγνωρίζεται από απροκατάληπτους ερευνητές, οι οποίοι κάθε άλλο παρά οπαδοί του Παπαρρηγόπουλου, του Ζαμπέλιου ή του... Ι. Μεταξά μπορούν να χαρακτηριστούν: Η Βρετανίδα ερευνήτρια Τζιλ Πέιτζ, ενώ διατείνεται ορθά ότι ο εθνικισμός που αξιώνει την πολιτική αυτονομία ενός συγκεκριμένου λαού που διαβιό σε ορισμένο τόπο είναι νεωτερική επινόηση, εντούτοις υπενθυμίζει στους συναδέλφους της ότι «η ύπαρξη εθνοτικών ομάδων είναι δεδομένη σε όλη την υδρόγειο και σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας». Εξάλλου από τους δικούς μας ιστορικούς ο Ι. Χασιώτης, αφού ορθά υπογραμμίσει ότι είναι ασφαλώς

αντιεπιστημονικό να αποδοθεί στους ελληνορθόδοξους πληθυσμούς του 15^{ου}, 16^{ου} ή 17^{ου} αιώνα η ιδεολογικοπολιτική λειτουργία του «έθνους» όπως αυτή διαμορφώθηκε αργότερα υπό την επίδραση του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, παρόλα αυτά βεβαιώνει ότι είναι σφάλμα να ισχυρισθούμε ότι «η διάκριση των επιμέρους εθνοτήτων ήταν άγνωστη μέσα στην Οθωμανική αυτοκρατορία», πόσο μάλλον όταν εθνικές διακρίσεις παρατηρούνταν ακόμα και στην βυζαντινή αυτοκρατορία. Ήδη από τον 13^ο αιώνα προς δήλωση της βυζαντινής αυτοκρατορίας με κέντρο την μικρασιατική Νίκαια χρησιμοποιούνταν όροι όπως: *Ελλάς, ελληνίς επικράτεια, ελληνικόν, ελληνική γη, κατοικουμένη από το γένος των Ελλήνων*, ενώ στην καμπή του 13^ο προς τον 14^ο αιώνα ένας εξελληνισμένος Φράγκος, ο συγγραφέας του Χρονικού του Μωρέως θα βεβαιώσει ότι οι ελληνορθόδοξοι αυτοκατανοούνταν ως Ρωμαίοι και Έλληνες και μάλιστα με τρόπο που θυμίζει νεωτερικές εκδηλώσεις εθνικιστικού εγωισμού:

«Διαβάντα γαρ χρόνοι πολλοί αυτοίνοι οι Ρωμαίοι / Έλληνες είχαν το όνομα, ούτω τους ονομάζαν, / πολλά ήσαν αλαζονικοί, ακόμη το κρατούσιν...»

Λίγα χρόνια μετά την άλωση της Πόλης ο Δημήτριος Ραούλ Καβάκης συγγράφει για τις διδακτικές ανάγκες του γιου του βιβλίο με θέμα την ιστορία του Ελληνικού έθνους, ενώ λίγες δεκαετίες αργότερα (τον 16^ο αιώνα) ο μέγας λογοθέτης του Πατριαρχείου Ιέραξ λέει για έναν αυτοκράτορα του Βυζαντίου/Ρωμανίας ότι «*έφάνη άριστεύς ως Έλλην τῶν Ελλήνων*». Τα σχετικά τεκμήρια είναι αναρίθμητα και ασφαλώς εδώ παρέλκει η παραιτέρω παράθεσή τους. Όμως σε αρμονική υπήχηση προς τις μαρτυρίες αυτές τόσο ξένων όσο και της ελληνορθόδοξης ελίτ ο υπόδουλος λαός μέσω των ανώνυμων μαστόρων και καλλιτεχνών του ερχόταν να επιβεβαιώσει αυτή την πλατιά συνείδηση κοινής ψυχικής ζωής και ιστορικής συνέχειας του Ελληνισμού ιστορώντας σε ιερούς ναούς και καθολικά ιερών Μονών τους αρχαίους Έλληνες σοφούς δίπλα στους μεγάλους αγίους της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Έπειτα από όλα αυτά μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι η ελληνικότητα ως αίσθηση ιστορικής συνέχειας κατασκευάσθηκε από τον ... Παπαρρηγόπουλο μόλις το β' μισό του 19^{ου} αιώνα; Άλλη δουλειά έκανε ο Παπαρρηγόπουλος, και επ' αυτού μπορούμε να συζητάμε ατελευτήτως... αλλά ας μη αναμιγνύουμε τα άμικτα και ας μην συγχέουμε τα ασύγχυτα... (Αφήνω δε κατά μέρος το γεγονός ότι οι προσγράφωντες το ενωτικό σχήμα της ελληνικής Ιστορίας στους Παπαρρηγόπουλο και Ζαμπέλιο είναι ή παριστάνουν τους ανενημέρωτους, καθόσον μεταξύ του 1830 και 1840 ένα πλήθος ξένων ερευνητών εκδίδουν έργα στα οποία συνθεωρείται η ενότητα του Ελληνισμού: Έμερσον, Γκόρντον, Τσίνκαϊζεν, Μισελέ).

Κλείνω με δύο επισημάνσεις:

A) Όσον αφορά τον όρο Ελληνισμός και τη σχέση με την Ορθόδοξη θεολογία, προτείνω να διαβαστεί το βιβλίο μου ως ένας ακόμα τρόπος ψηλάφησης και πιστοποίησης της ιστορικοπολιτισμικής συνέχειας του Ελληνισμού μέσα από την ειδική οπτική γωνία που ορίζει η μελέτη της ιστορίας της θεολογίας στο διάστημα των 5 αιώνων της δουλείας. Όπως στις Εκκλησιές συνυπήρχαν οι άγιοι θεούμενοι με τους Έλληνες σοφούς του νάρθηκα, έτσι και στην θεολογική σκέψη της τουρκοκρατίας το καταστάλαγμα της ελληνικής φιλοσοφικής σκέψης μπολιάζεται στο μυστικό χώρο της θεολογίας ως χαρισματικής λειτουργίας και προφητικού υπουργήματος· συνεχίζεται έτσι, με επώδυνο και πολλές φορές ανολοκλήρωτο τρόπο λόγω της συμφοράς της δουλείας αλλά και των δυτικών επιδράσεων, η βυζαντινή ρωμαίικη παράδοση της σύνθεσης και «τῆς ὑποταγῆς παντός νοήματος εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ».

B) Όσον αφορά την σύγχρονη ανάγνωση της Τουρκοκρατίας: Εἰς πείσμα των μεταμοντέρνων ψευδοειρηνιστικῶν εἰσηγήσεων ἡ δική μου αφήγηση ἐπιμένει και παραμένει προσκολλημένη στα δημιουργικά «στερεότυπα» και στις γόνιμες «προκαταλήψεις». Γι' αυτό και θα κλείσω ἐπαναλαμβάνοντας μια πρόταση ἀπό το

βιβλίο:

Ο τρόπος που εγώ διαβάζω τα πράγματα εκκινεί από τη βιωματική πεποίθηση ότι η βία είναι το υλικό από το οποίο δεν φτιάχνονται τα όνειρα –για να παραφράσω τον Σαίξπηρ- αλλά, φευ, ο εφιάλτης της ιστορίας, οπότε μόνον η ρεαλιστική αναγνώριση της ύπαρξης θυτών και θυμάτων, καθώς και η στράτευση ενάντια σε ό, τι συνεπάγεται η τραγική αυτή σχέση, δίνει τόπο στις δυνάμεις εκείνες, οι οποίες κατά μία απόρρητη θεία οικονομία, διασώζουν το ανθρώπινο πρόσωπο από την εξαχρείωση και προάγουν τον πολιτισμό.

*(Το παρόν κείμενο αποτελεί εισήγηση του Γεωργίου Δ. Παναγόπουλου στην παρουσίαση του βιβλίου του «**Ορθόδοξη Θεολογία και τουρκοκρατούμενος Ελληνισμός**», Αθήνα 2014 (Εκδόσεις Μυρμιδόνες) που έλαβε χώρα τη 17η Δεκεμβρίου στην Πάτρα.)*